

«Vəzifəli şəxs» anlayışında progressiv əlamətlər

Ubi jus incertum, ibi nullum (lat.)¹.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 19 iyul 2013-cü il tarixli, «Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin «Qeyd» hissəsində nəzərdə tutulmuş «vəzifəli şəxs» anlayışının şərh olunmasına dair» qərarında göstərilir ki, «Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 308-ci maddəsinin «Qeyd» hissəsinin mənasına görə: (1) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada təbəçiliyində olan və ya olmayan şəxslər barəsində sərəncam vermək səlahiyyətlərinə və ya hüquqi və fiziki şəxslər üçün icrası məcburi olan qərarlar qəbul etmək hüququna malik olan dövlət qulluqçuları, bələdiyyə üzvləri və bələdiyyə qulluqçuları, zabit, gizir və ya miçman olan hərbi qulluqçular hakimiyyət nümayəndəsi kimi vəzifəli şəxs hesab olunurlar; (2) dövlət və bələdiyyə müəssisə, idarə və təşkilatlarının, habelə digər kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarının işçiləri, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər yalnız hüquqi əhəmiyyət kəsb edən, yəni başqa şəxslər üçün hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişməsi və ya xitam olunması ilə nəticələnən və ya nəticələnə bilən hərəkətlər etdikdə vəzifəli şəxs hesab olunurlar.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumu cinayət prosesinin ən problemlı, praktikada daim mübahisələrə səbəb olan bir məsələsinə, «vəzifəli şəxs» anlayışına aydınlıq gətirmişdir. Bütün qərarları kimi, Məhkəmənin bu qərarı da məcburi icra olunmalıdır.² Yəni, qərarın qəbulu ilə bağlı cinayət prosesində müvafiq dəyişikliklər edilməli və onlar hiss olunmalı, görünməlidir. İlk növbədə, prosessual qərarlarda qeyd edilən tələblərin nəzərə alındığı hər kəs tərəfindən müşahidə oluna bilməlidir.

Qərarın həm texniki, həm də hüquqi baxımdan uğurlu, progressiv addım olması şübhəsizdir. Təbii ki, bu, heç də qərarın elmi-nəzəri və praktiki diskussiyalardan sığortalandığı mənasına vermir.

İlk növbədə, qərar «vəzifəli şəxs» anlayışının meyarlarını müəyyən edir və onları sistem şəklində təqdim edir. Meyarların sayı xaraktercə ikidir: (1) statik və (2) funksional. Statik meyar şəxsi hər hansı bir funksional əlamət olmadan «vəzifəli şəxs» qrupuna aid etməyə yetərli əlamətlərdən ibarətdir. Bu əlamət onların «hakimiyyət nümayəndəsi» olmalarıdır. Təbəçiliyində olan və ya olmayan şəxslər barəsində sərəncam vermək səlahiyyətlərinə və ya hüquqi və fiziki şəxslər üçün icrası məcburi olan qərarlar qəbul etmək hüququna malik olan dövlət qulluqçuları, bələdiyyə üzvləri və bələdiyyə qulluqçuları, zabit, gizir və ya miçman olan hərbi qulluqçular bu qrupa daxildirlər. Başqa sözlə, hakimiyyət nümayəndələri «vəzifəli şəxs» yalnız statuslarına görə hesab edirlər.

Funksional meyar qeyd edilən şəxslərin «hüquqi əhəmiyyət kəsb edən, yəni başqa şəxslər üçün hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişməsi və ya xitam olunması ilə nəticələnən və ya nəticələnə bilən hərəkətlər» etmələridir. Dövlət və bələdiyyə müəssisə, idarə və təşkilatlarının, habelə digər kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarının işçiləri, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər statuslarına görə vəzifəli şəxslər hesab edilmirlər. Onlar belə keyfiyyətə yalnız hüquqi əhəmiyyət kəsb edən, yəni başqa şəxslər üçün hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişməsi və ya xitam olunması ilə nəticələnən və ya nəticələnə bilən hərəkətlər etdikdə malik olurlar.

Fikrimizcə, qərarın dəyərini artıran əlamətlərin ən əhəmiyyətlisi elə budur. İstənilən hüquq nor-

¹ Qədim Roma hüquqşünaslarının sentensiyasıdır, mənası belədir: qanun qeyri-müəyyəndirsə, o, yoxdur.

² Bax, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası: «Maddə 130. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi. (...) IX. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi öz səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlərə dair qərarlar qəbul edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı Azərbaycan Respublikası ərazisində məcburi qüvvəyə malikdir.»; Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi: «Maddə 10. Qanunçuluq. (...) 10.3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və digər qanunlarının təfsiri cinayət prosesi iştirakçılarna o halda məcburidir ki, bu təfsir Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarında verilmiş olsun.»

masının, qaydasının və s. dəyəri onun hüquqi müəyyənlik dərəcəsindən asılıdır. «Hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişməsi və ya xitam olunması ilə nəticələnən və ya nəticələnmə bilən hərəkətlər etmə» qeyd edilən şəxslərin vəzifə cinayətlərinin subyektini hesab edilib-edilməməsini asanlaşdıran, hüquqi cəhətdən aydın edən, bununla da hüquqi müəyyənlik səviyyəsini artıran əlamətlərdir.

Praktikada, o cümlədən prosesual sənədlərin (təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar, ittiham aktı və s.) hazırlanmasında statik meyar əsasında müəyyən edilən vəzifəli şəxslərin subyektini hesab edilib-edilməməli elə də çətinlik yaratmır. Müvafiq qərarlarda şəxsin bu vəzifəyə təyin olunmasının, hadisə zamanı səlahiyyətlərini icra etməsinin qeyd olunması kifayətdir. Cinayətin obyektiv cəhətinin təsviri zamanı bu hərəkətlərin «hüquqi əhəmiyyət kəsb edən, yəni başqa şəxslər üçün hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişməsi və ya xitam olunması ilə nəticələnən və ya nəticələnmə bilən hərəkətlər» olmasının göstərilməsi mümkündür, lakin vacib deyildir. Bunlar olmasa da, qeyd edilməsə də, şəxs vəzifə cinayətinin subyektini olaraq qalır.

Funksional meyar əsasında müəyyən edilən vəzifəli şəxslərinin barəsində çıxarılan müvafiq qərarlarda isə, həmin meyar mütləq göstərilməlidir. Yəni, qərarlarda qeyd edilməlidir ki, şəxs konkret olaraq «hüquqi əhəmiyyət kəsb edən, yəni başqa şəxslər üçün hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsi, dəyişməsi və ya xitam olunması ilə nəticələnən və ya nəticələnmə bilən» filan konkret əməli törətmişdir. Bu əlamətin göstərilməməsi iki səbəbdən baş verə bilər: şəxsin əməlləri bu əlamətlərə (1) cavab vermir və ya (2) cavab verir, lakin sadəcə olaraq qərarla göstərilməmişdir. Birinci halda şəxsin əməlinə cinayət tərkibi olmayacaq (subyekt yoxdur) və icraata CPM-nin 39.1.2-ci maddəsinə əsasən xitam verilməlidir.

İkinci halda müvafiq qərarlar yenidən tərtib edilə bilər. Çünki, məhkəmə baxışı (və ya hazırlıq)

mərhələsində bu, mühakiməni mürəkkəbləşdirir, cinayət təqibini əsassız olaraq uzada,³ son nəticədə şəxsin hüquqlarının (məsələn, ədalətli məhkəmə baxışı hüququnun) pozulmasına səbəb ola bilər. Məsələn, statik olaraq heç bir vəzifəsi olmayan həkim əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirməsi barədə şəxsə sənəd (bülleten) verir; onun əsasında şəxs müəyyən müddət ərzində əmək funksiyalarını yerinə yetirmədən işəgötürəndən qanunsuz olaraq əmək haqqı alır. Əgər bülletenin yaratdığı hüquqi münasibətlər qeyd edilməsə, müvafiq prosesual qərarlar (eləcə də ittiham aktları) qüsurlu olacaq. Onların aradan qaldırılmasına cinayət təqibinin sonrakı mərhələlərinin birində ehtiyac yaranacaq, bu isə, yuxarıda qeyd edilmiş neqativ hallara səbəb olacaq.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu qərarına qədər CM-nin 308-ci maddəsinin «Qeyd»ində göstərilmiş əlamətlər (hakimiyyət nümayəndələrinə həsr edilmiş 1-ci bənd istisna olmaqla) hüquqi cəhətdən qeyri-müəyyən idilər. Məsələn, dövlət orqanlarında seçkili vəzifələrə namizədliyi qanunla müəyyən edilən qaydada qeydə alınmış şəxslər, dövlət və bələdiyyə müəssisə, idarə və təşkilatlarının, digər kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarının rəhbərləri və işçiləri, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər və s. statuslarına görə vəzifəli şəxs hesab edilirdilər. Bu isə, prosesual özbaşınalığa geniş meydan açırdı. Göstərilən qərar bunun qarşısını alır, bu hissədə «vəzifəli şəxs» anlayışının genişləndirici şərhinə imkan vermir, cinayət prosesində insan hüquqlarının daha dolğun müdafiə edilməsinə şərait yaradır. Liberal hüquq nəzəriyyəsi baxımından bunu progressiv addım hesab etmək olar.

Ona görə də, Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun qeyd edilən qərarı diqqətlə öyrənilməli və təcrübədə düzgün tətbiq edilməlidir.

Nazir Bayramov,

*Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzinin rəisi,
III dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri.*

³ Bax, CPM: 303.3. Cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının baxılmasına xitam verilməsi və onun ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılması barədə qərar aşağıdakı kobud pozuntulara yol verildikdə çıxarılır: (...) 303.3.6. cinayət işi üzrə ittiham aktının və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın nəticələrinə dair yekun protokolunun müvafiq olaraq bu Məcəllənin 289 və 290.3.2-ci maddələrinin və ya 296.2-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olmaması;»